

Антоніна Плечко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: antonia43@ukr.net

КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ ЯК ЗАСОБУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У кінці ХХ століття і до сьогодні з активним розвитком комп'ютерних технологій набуває актуальності *корпусна лінгвістика* – новий мовознавчий напрям у лексикографії, який ще називають корпусною семантикою, емпіричною семантикою, неофіртівським корпусом лінгвістики тощо. Створення та аналіз корпусів як інструменту дослідження мовного матеріалу й моніторингу мовних явищ відкриває нові перспективи для проведення лінгвістичних досліджень, допомагає виявити зміни, які відбуваються у мові під впливом зовнішніх факторів [1, с. 208]. Провідними дослідниками цього напрямку є закордонні лінгвісти Дж. Сінклер, М. Хоуї, С. Ганстон, Х. Кучера, Д. Байбер, Г. Кеннеді, Т. Макенері та ін., а також вітчизняні мовознавці Г. Войтко, О. Демська-Кульчицька, О. Селіванова, О. Таран, М. Шведова, С. Фокін та ін. Мета нашої розвідки – дослідити назви ділових паперів української мови за допомогою корпусу Sketch Engine. Завдання — створити підкорпус *Dilova ukrainska mova (DUM)* в Sketch Engine, дослідити різноманітні лінгвістичні зв'язки лексем – назв ділових паперів — з іншими словами за допомогою інструментів корпусу: Word Sketch, Concordance та ін., порівняти результати підкорпусу DUM з підкорпусом *Ukrainian Web 2022 (ukTenTen22)*. Предметом дослідження є мовні зв'язки назв ділових паперів: *документ, заява, автобіографія* — з іншими словами. Для створення підкорпусу *Dilova ukrainska mova (DUM)* в корпус Sketch Engine

завантажено низку навчальних посібників, підручників, практикуми з української мови за професійним спрямуванням [2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11]. Таким чином, було створено новий підкорпус на основі текстів фахового спрямування українського діловодства. У новоствореному підкорпусі DUM 47 153 речення, а за обсягом слів – 689 235.

За допомогою інструменту Concordance було досліджено вживання лексеми *документ* в підкорпусі DUM. За словоформою (word) при пошуку слова *документ* в точній граматичній формі результат становив 441 раз – частотність вживання, за лемою (lemma) пошук слова *документ* в усіх граматичних формах дав результат 2 363 рази вживання.

За допомогою інструменту Word Sketch з'ясовано, які лексичні одиниці мають тенденцію зустрічатися в певному мовному контексті з ключовим словом *документ* у підкорпусах DUM та Ukrainian Web 2022 (ukTenTen22), а саме здійснено спробу встановити лексичні зв'язки слів з лексемою *документ*. Слід зауважити, що інструмент Word Sketch – «ескіз слова», вишукує слова в оточенні конкретного слова чи поняття. Його можна використовувати як підсумок граматичної та колокаційної «поведінки слова». Результат пошуку організовано за категоріями, які називають граматичними зв'язками [12]. Підкреслені у таблиці 1 слова є спільними у двох корпусах до слова *документ*. Зауважимо, що модифікатор – це слово або фраза, яка уточнює або описує інше слово.

Таблиця 1

Дослідження мовних зв'язків лексеми *документ* інструментом Word Sketch

Лексема <i>документ</i> у підкорпусі DUM – частотність вживання 2 363 рази	Лексема <i>документ</i> у підкорпусі ukTenTen22 – частотність вживання 3 955 593 рази
Модифікатори-іменники: вид, <u>текст</u> , <u>реквізит</u> , <u>бланк</u> , назва, <u>оформлення</u> , виконання, зміст,	Модифікатори-іменники: пакет, копія, <u>оформлення</u> , оригінал, перелік, подача, тип, видача, підробка, опис, зберігання, перевірка, прийом,

класифікація, сторінка, дата, примірник	підписання, форма, отримання, <u>текст, реквізит, бланк...</u>
Модифікатори-дієслова: <u>підписати</u> , розрізняти, називатися, відредагувати, прочитати, укладати, візувати, надіслати, укладаючи, <u>оформлюючи</u>	Модифікатори-дієслова: подавати, <u>підписувати</u> , <u>оформити</u> , надати, пред'явити, перевіряти, підготувати, видати, завантажити, <u>оформлювати</u> , свідчити, підробити
Модифікатори-прикметники: довідково-інформаційний, розпорядчий, організаційний, господарсько-договірний, <u>первинний</u> , обліково-фінансовий, службовий, <u>нормативний</u> , <u>офіційний</u> , вхідний, діловий, особистий, кадрово-контрактний	Модифікатори-прикметники: <u>нормативний</u> , дозвільний, необхідний, <u>первинний</u> , установчий, архівний, електронний, <u>офіційний</u> , підроблений, правовстановлюючий, процесуальний...
Прийменникові словосполучення: В документ (і,ах), У документ(і,ах), ДО документ(а,ів), НА документ(і,ах), документ З, ІЗ, БЕЗ, ЩОДО	Прийменникові словосполучення: документ БЕЗ, ДЛЯ, ЗА, НА, ПРО, ЩОДО, ПРИ..., З документом, В документі, НА документі...
	Модифікатори-дієприкметники: опублікований, підписаний, поданий, датований, покликаний, необхідний, підготовлений, спрямований

Дослідження мовних зв'язків лексеми *заява* інструментом
Word Sketch

Лексема <i>заява</i> у підкорпусі DUM – частотність вживання 263 рази	Лексема <i>заява</i> у підкорпусі ukTenTen22– частотність вживання 1 052 164 рази
Модифікатори-іменники: адресування, <u>прийом</u> , <u>формуляри</u> -зразки, правомірність усунення, реквізити, взірець, вид, <u>зразок</u> ...	Модифікатори-іменники: подання, розгляд, подача, залишення, підстава, бланк, написання, задоволення, <u>прийом</u> , заповнення, надходження, копія, прийняття, <u>зразок</u> , реєстрація, відкликання, текст, формуляр...
Модифікатори-дієслова: <u>написати</u> , готувати, <u>подати</u> , оформити, заслухати, слухати, розрізняти, адресується, <u>укласти</u> , бувають	Модифікатори-дієслова: <u>подати</u> , <u>написати</u> , надійти, писати, зробити, оприлюднити, прокоментувати, подавати, опублікувати, задовольнити, спростувати, заповнити, підписати, розглядати, поширити, лунати, робити, направити, надіслати, <u>скласти</u> , написавши, розглянувши, подавши...
Модифікатори-прикметники: <u>позовні</u> , <u>особисті</u> , власноручна, внутрішня, вказана, складна, проста, зовнішня...	Модифікатори-прикметники: <u>позовна</u> , письмова, подана, гучна, відповідна, офіційна, спільна, скандальна, публічна, реєстраційна, подібна, нещодавня, різка,

	неправдива, вказана, така, резонансна, усна, електронна, <u>особиста</u> , заповнена, несподівана, апеляційна....
Модифікатор родового відмінка до «заява»: заява гр. (<u>громадян-ина</u> (ки), заява (прізвище особи), заяви громадян, жителів, експерта, студентів	Модифікатор родового відмінка до «заява»: МЗС, позивач, представник, президент, політик, міністр, прем'єрміністр, ліцензіат, батько, лідер, пресслужба, депутат сторона, власник, платник, <u>громадянин</u> , посол, чиновник, потерпілий, вступник

Слід зауважити, що слова у підкорпусі DUM, подані у таблиці 2, характеризують *заяву* як письмовий документ; а слова, пов'язані із лексемою *заява* в підкорпусі ukTenTen22, характеризують заяву як письмовий документ (*позовна, письмова, реєстраційна, електронна*), і як усне повідомлення чи звернення (*гучна, спільна, публічна, різка*).

Дослідження лексеми *заява* інструментом Concordance за словоформою (word) для пошуку слова *заява* в точній граматичній формі DUM показав 125 разів частотність вживання, за лемою (lemma) пошук слова *заява* в усіх граматичних формах дав результат 306 разів вживання. За допомогою конкордансу ми спробували дослідити використання слів *Ректорові* та *Ректору*, *Декану* та *Деканові* відповідно частотності вживання в підкорпусі Ukrainian Web 2022 (ukTenTen22): CQL [word="Ректору"] – 772 рази, а CQL [word="Ректорові"] – 250 разів, CQL [word="Декану"] – 299 разів, а CQL [word="Деканові"] – 101 раз. Отже, такі результати вказують на переважне використання форми давального відмінку *Ректору*, *Декану* в усному та письмовому звертанні, хоча посібники з українського діловодства пропонують використовувати форму *Ректорові* та *Деканові*.

Розглянемо мовні зв'язки лексеми *автобіографія* інструментом Word Sketch (див. Табл. 3):

Таблиця 3

Дослідження мовних зв'язків лексеми *автобіографія* інструментом Word Sketch

Лексема <i>автобіографія</i> у підкорпусі DUM – частотність вживання 69 разів	Лексема <i>автобіографія</i> у підкорпусі ukTenTen22 – частотність вживання 12 043 р.
Модифікатори-іменники: взірець, <u>складання</u> , реквізит, <u>текст</u>	Модифікатори-іменники: спроба, екранізація, написання, рукопис, уривок, конструювання, жанр, копія, примірник, переклад, <u>текст</u> , фрагмент, оригінал, реквізит, <u>складання</u> , зразок, заповнення...
Модифікатори-дієслова: укласти, бувають, виконувати, <u>написати</u> , <u>писати</u> , <u>скласти</u>	Модифікатори-дієслова: містити, <u>написати</u> , випустити, надрукувати, опублікувати, <u>писати</u> , прочитати, надсилати, перекласти, оприлюднити, читати, видати, <u>скласти</u> , презентувати, подати....
Модифікатори-прикметники: <u>мій</u> , власний, свій, такий	Модифікатори-прикметники: <u>мій</u> , белетризований, містифікований, коротка, Шевченкова, епістолярний, психологічний, написаний, незакінчений, опублікований, докладний, стислий, розгорнутий, скандальний, художній
Прийменникові словосполучення: <u>В</u> , <u>ВІД</u>	Прийменникові словосполучення: <u>В</u> , <u>У</u> , <u>З</u> , <u>НА</u> , <u>ДО</u> , <u>ВІД</u> автобіографії,

автобіографії, автобіографія ЗА, ІЗ	автобіографія З, У, НА, ПІД, ПРИ, ДЛІЯ

За допомогою інструменту Concordance досліджено вживання лексеми *автобіографія* в підкорпусах DUM та ukTenTen22. За словоформою (word) – для пошуку слова *автобіографія* в точній граматичній формі результат DUM показав 55 разів частотність вживання, за лемою (lemma) пошук слова *автобіографія* в усіх граматичних формах дав результат 96 разів вживання. У підкорпусі ukTenTen22 пошук слова *автобіографія* за словоформою word становить 4 262 рази, пошук цього ж слова за лемою (lemma) в усіх граматичних формах частотність становить 13 627 разів. Під час пошуку за допомогою інструмента CQL були встановлені такі результати: [lemma=автобіографія] – 12 192 рази, [lemma=біографія] – 116 937 разів, [lemma=життєпис] – 18 383 рази.

Висновки. Оскільки підкорпус DUM має вузьке фахове спрямування текстів саме з ділової української мови, то ключові слова до лексем *документ*, *заява*, *автобіографія* представлені хоча і в меншій кількості, ніж в корпусі ukTenTen22, але вони чіткі, точні та відповідають суто українському діловодству. При порівнянні з корпусом ukTenTen22, де є подібні групи ключових слів до слова *документ* (іменникові, дієслівні, прикметникові), зустрічаємо дієприкметникову групу, яка відсутня в підкорпусі DUM. Спільними в обох корпусах до лексеми *документ* є такі ключові слова: *текст*, *реквізит*, *бланк*, *оформлення*, *підписати*, *оформлюючи*, *первинний*, *нормативний*, *офіційний* тощо; до лексеми *заява* спільними є такі ключові слова: *прийом*, *формуляр*, *зразок*, *написати*, *подати*, *укласти*, *позовні*, *особисті*, *заява громадянина*; до лексеми *автобіографія*: *складання*, *реквізит*, *текст*, *написати*, *писати*, *скласти*, *мій*. Дослідивши використання словоформи *Ректору/Ректорові, Декану/Деканові*, ми встановили більшу частотність використання закінчення -У-, ніж -ОВІ-. Перевіряючи частотність вживання словоформ *автобіографія*, *біографія* та *життєпис*, ми з'ясували, що частіше використовують слово *біографія*, ніж *життєпис* та *автобіографія*. Отже, цілком очевидно, що корпусне

дослідження мови є перспективним напрямком у сучасній лексикографії.

Список використаних джерел

1. Войтко Г. Корпусна лінгвістика: історія формування і перспективи розвитку // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2014. № 5. С. 208–212.

2. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 624 с.

3. Гриценко Т. Б., Іщенко Т. Д., Мельничук Т. Ф. Етика ділового спілкування: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. 3-тє видання, доповнене. Харків: Торсінг, 2003. 448 с.

5. Клак О. С. Практикум з української мови за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 152 с.

6. Масицька Т. Є. Українська мова за професійним спрямуванням: практикум. 3-тє видання, випр. і доп. Луцьк: Вежа-друк, 2021. 92 с. Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20033/1/ukr_mova_pr2021.pdf. Дата звернення : 20.07.2023.

7. Прокопенко Л. І. Практикум з української мови за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів вищих навч. закладів. Одеса, 2021. 120 с. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/12656>. Дата звернення : 13.07.2023

8. Шведова М. О. Корпусні методи дослідження регіональних відмінностей у межах однієї мови (на матеріалі регіональних корпусів української та російської мов) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. Вип. 77. Харків, 2017. С. 33–38.

9. Шведова М. О. Лексична варіантність в українській пресі 1920 — 1940-х років і формування нової лексичної норми (корпусне дослідження) // Мовознавство, 2021. №1. С. 16–35.

10. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : навчальний посібник. Вид. 9-те, випр. і допов. Київ : Алерта, 2018. 301 с.

11. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 5-те вид., виправ. і доповнен. Київ : Алерта, 2019. 640 с.

12. Word Sketch – collocations and word combinations.
URL: <https://www.sketchengine.eu/guide/word-sketch-collocations-and-word-combinations>